

Ovaj broj je posvećen uspomeni naše mlade znanstvenice Lydije Sklevicky, koja je tragično preminula. Ona je, kako je našoj javnosti poznato, surađivala kao istraživač na projektu Instituta za folkloristiku u Zagrebu, a radila u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske (sada: Institut za suvremenu povijest). U ovom broju je tako na prvom mjestu objavljen njen rad o produžavanju tradicije narodnih običaja proslave Božića u načinu proslavljanja Nove godine.

Proučavanju narodnog života i mijenjanja njegovih tradicionalnog načina života u zadrugama, posvećen je prilog Marie Todorove, profesora povijesti iz Bugarske. Razne tipove promjena u Istočnoj Evropi na primjerima, Mađarske, Poljske i Sovjetskog saveza analizirala je u svom prilogu Jadwiga Staniszkis, koja je docent u Institutu za sociologiju Univerziteta u Waršavi. Poseban blok časopisa posvećen je diskusijama o nacionalnom pitanju, danas, moglo bi se sa sigurnošću konstatirati, centralnom pitanju u svim procesima i promjenama u Istočnoj Evropi. U ovom dijelu objavljeni su prilozima autora koji su se već afirmirali istraživanjima na tom području i koji su više ili manje poznati i kod nas: Gale Stoces, profesor historije Balkana i Istočne Evrope na Rice University; Miroslav Hroch, češki historičar, profesor na Karlovom univerzitetu u Pragu; Ernest Gellner, profesor socijalne antropologije na univerzitetu u Cambridgu, te Roman Szporluk, profesor historije na univerzitetu u Michiganu.

Upozoravam na vrlo korisnu praksu ovog časopisa da na kraju donosi, ne samo popis autora, nego i osnovni podaci o autorima, tj. podaci o područjima njihovih istraživanja, o njihovim najznačajnijim radovima i o njihovom statusu i mjestu i instituciji djelovanja.

Sadržaj ovog broja časopisa pokazuje prvi vrlo uspješan korak u realizaciji postavljenih ciljeva. On ujedno upućuje i da će istraživači koji se bave ovim područjem ubuduće sigurno s interesom pratiti njegov sadržaj i da će biti motivirani da ponekad rezultate svojih istraživanja ponude ovom časopisu za objavljivanje. Svojim širokim pristupom sadržaj časopisa će sigurno biti interesantan izvor informacija i razmišljanja i za širu publiku.

Mr Branka Boban

WITOLD SZULC, PRZEMIANY GOSPOGARCZE I SPOLECZNE W JUGOSŁAWII W OKRESIE MIEDZYWOJENNYM (1918—1941)

tz. Uniwersytet Im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Seria historia No. 90, Poznan 1980, 304 str.

U izdanju poznate poljske izdavačke kuće Ossolineum izašla je 1985. obimna »Historia Jugosławii«, te se u prikazu B. Rajčića, objavljenog u ovom djelu u beogradskom *Istoriskom časopisu* 1986. među poljskim knjigama objavljenima o povijesti Jugoslavije spominje i knjiga Witolda Szulca »Gospodarski i društveni razvitak Jugoslavije u međuratnom razdoblju«, ali o njoj u jugoslavenskim historijskim zbornicima nije dan osvrt. Međutim Szulcova knjiga po mnogo čemu zaslužuje da se o njoj kaže nešto više. Radi se o izuzetnom naporu jednog stranog istraživača, koji je učinio ono što

se naši današnji ekonomski povjesničari više ne usuđuju, zatvorivši se u svoje republičke granice i opredjeljujući se u pravilu za uže teme. Szulc slijedi Miju Mirkovića, koji je još 1952. objavio u Zagrebu »Ekonomska struktura Jugoslavije 1918—1941«, koji rad je i dio Mirkovićeve »Ekonomske historije Jugoslavije« (Zagreb 1958), koja se i danas koristi kao udžbenik na fakultetima, te Sergija Dimitrijevića, koji je 1962. objavio u Beogradu »Privredni razvitak Jugoslavije«, te dvadeset godina poslije izrađuje svoju monografiju sinteznog karaktera osuvremenivši ju novim saznanjima i dostignućima ekonomskih historičara Jugoslavije. Pri tome je polazeći od općeg k posebnom apostrofirao gotovo sve specifičnosti ekonomskog i društvenog razvitka Jugoslavije u međuratnom razdoblju i tako izradio jednu originalnu ekonomsku povijest naših zemalja, gledajući kroz prizmu objektivnosti na probleme s kojima se suočavala ta mlada država u međuratnom razdoblju i na prepreke koje su ju onemogućile da ih uspješnije riješi. Ovo Szulcovo djelo je i nastavak nastojanja poljskih diplomatskih predstavnika u Jugoslaviji međuratnog razdoblja H. Batowskog i T. Lubaczewskog, koji su se također bavili proučavanjem ekonomskih problema Jugoslavije, ali su razlozi pisanja drugačiji. Diplomatski službenici su proučavali ekonomska kretanja iz praktičnih razloga, a Szulc je svoju sintezu radio znanstvenom metodom sa ciljem što boljeg informiranja poljske kulturne javnosti o privrednim prilikama u našoj zemlji u vremenu između dva rata.

Svoju monografiju Szulc je podijelio u svega sedam poglavlja, ne računajući uvod u kojem je opisao stanje poljske historiografije s obzirom na temu svog rada i ukazao na poteškoće s kojima se sukobljavao prilikom istraživanja, budući da u vrijeme pisanja ovog rada još nije bila objavljena »Bibliographia historico-oeconomica Iugoslaviae« Komisije za ekonomsku historiju Jugoslavije u redakciji dr Ivana Ercega (Zagreb 1978), pa je bio suočen s problemom traženja i izabiranja najrelevantnijih radova u bibliotekama Beograda, Zagreba i Ljubljane.

U prvom poglavlju (str. 13—37) autor obrađuje genezu svakog dijela Jugoslavije koji je 1918. ušao u sastav jugoslavenske države s opisom borbe za njeno međunarodno priznavanje i granice. Ističe, da je za razliku od drugih evropskih država, koje su poslije prvog svjetskog rata bile suočene s obnovom privrede, jugoslavenska država bila u znatno težem položaju, jer je bila konfrontirana s više pravnih sistema, s uklanjanjem ostataka feudalnog sistema a i s problemom društveno-ekonomske integracije, te da je sve to, a i još mnogošta drugo kočilo i usporavalo njen društveno-gospodarski razvoj i nalaženje čvršće pozicije u sistemu evropskih država, a ujedno je uslijed procesa centralizacije došlo do bujanja nezadovoljstva u samoj zemlji. Szulc smatra da bitni problemi nisu bili riješeni ni 1939. jer i Banovina Hrvatska, iako je imala znatnu autonomiju, uslijed međunarodne situacije i niza naraslih društvenih proturječnosti, nije imala vremena ni snage da riješi najakutnije probleme društveno-ekonomske prirode.

U poglavlju »Demografski odnosi« (str. 37—65) opisana je sva komplikiranost ovih odnosa kao posljedica historijskih, geografskih i drugih uslova. Navode se gubici stanovništva za vrijeme prvog svjetskog rata u pojedinim dijelovima zemlje, ali je težište stavljeno na promjene strukture u međuratnom razdoblju. Usporedbom stanovništva 1921, 1931 i 1938. zaključuje, da se smanjuje procenat stanovništva u Dravskoj, Primorskoj, pa čak i u Dunavskoj banovini, a da izvanredno raste stanovništvo na području

Uprave grada Beograda. Kod statistike po zanimanjima treba međutim uzeti u obzir da 1921. nije popisana dio Dalmacije koji se je nalazio pod talijanskom okupacijom, pa da stoga ne postoji mogućnost indeksiranja kako je to navedeno na tabeli 9., a jednako tako treba s ogradom koristiti i tabelu 10. na kojoj se uspoređuje dinamika stanovništva u mjestima iznad 20.000 stanovnika.

Posebnu pažnju posvetio je autor poljoprivredi, te obrada ove problematike obuhvata gotovo trećinu monografije (str. 66—163), što je i opravdano, budući da je od poljoprivrede živjelo u Jugoslaviji tri četvrtine stanovništva. Koristeći monografiju K. Bibinske-Romanov, koja je 1975. objavila u Poljskoj monografiju o agrarnoj reformi u Rumuniji, Jugoslaviji i u Bugarskoj, ali koristeći i sve relevantne radove koji su izašli o toj temi u Jugoslaviji (Erić, Gaćeša i dr.) Szulc je ocijenio da je agrarna reforma imala najpozitivnije rezultate u najnerazvijenijim krajevima zemlje, budući da se je na tim područjima prešlo od naturalnog gospodarstva na novčanu privredu. U razvijenijim dijelovima ona je imala i negativne rezultate jer je dovela do izostavljanja upotrebe modernih strojeva koji su se upotrebljavali na veleposjedima, a autor s pravom zaključuje da je dugotrajno provođenje reforme i nesigurnost vlasništva imala odraza i na primjenu sveukupnih agrotehničkih mjera, te na razvoj stočarstva. Vrlo je zanimljiva tabela strukture zemljoposjeda u Vojvodini po nacionalnostima, ali smatram da je više pažnje trebalo dati procesima koji su nastali u vrijeme likvidacije agrarne reforme i odnosu prema veleposjednicima strane narodnosti (na pr. Thurn Taxis kojemu država plaća odštetu odlukom međunarodnog suda). Ispravan je zaključak autora da se usprkos agrarne reforme struktura poljoprivredne produkcije nije naročito promijenila, te da je i dalje bilo zapostavljeno sađenje industrijskih biljaka, i tek pred početak drugog svjetskog rata započinje se u tom pravcu pozitivni pomak. U usporedbi s prinosima drugih zemalja — što je sve prikazano i tabelarno — Szulc zaključuje da je Jugoslavija bila među evropskim zemljama s najmanjim prinosom u poljoprivredi i s vrlo velikim oscilacijama u proizvodnji. Do ovih zaključaka autor dolazi analitičkim putem korištenjem statistika Ministarstva poljoprivrede i voda, i zanimljivo da mu je promaknuo rad Vladimira Stipetića »Poljoprivredna proizvodnja na današnjem području FNR Jugoslavije 1929—1955« (zbornik radova Ekonomski problemi, Beograd 1957, str. 89—139) odakle je mogao preuzeti slične zaključke. Treba upozoriti na krivi navod da je opadanje cijena poljoprivrednih proizvoda započelo već 1923. U 1923. započeo je proces deflacije dinara i kriza kredita, ali je žito sve do 1926. bilo na visokoj cijeni, i tek tada započinje desetogodišnja depresijacija cijena koja ima u razno vrijeme i različite uzroke.

Kod industrije (str. 172—208) autor navodi da razvoj industrije nije bio dovoljno dinamičan da prati procese u poljoprivredi, iako je Jugoslavija imala sve pretpostavke za intenzivniju industrijalizaciju što poimenično navodi. Analizira akumulaciju kapitala u pojedinim industrijskim granama i uzroke bujnog zaleta do 1923. te zaostajanje razvoja industrije poslije tog vremena uslijed carina, tarifa, kartela, nepovezanosti između razvijene eks-traktivne i nerazvijene prerađivačke industrije i uloge stranog kapitala. Zaključuje, da je jugoslavenska država dolazila u sve jaču ekonomsku zavisnost od industrijski razvijenijih zemalja, pa je ta ovisnost postojala čak i kod tekstilne industrije zbog uvoza sirovina. Nisu se uspjele smanjiti ni

disproporcije u industrijskom razvitku između pojedinih krajeva, iako je željeznička mreža bila dosta dobro prilagođena potrebama nove države, koja tvrdnja se mislim mora uzeti s rezervom, budući da je postojala saobraćajna izoliranost čitavih područja što se odražavalo na cjelokupni razvoj tih područja (na pr. Hrvatsko primorje). Svake hvale vrijedne su tabele s prikazom razvoja glavnih industrijskih grana, pri čemu je izvršio selekcionirati sporednu proizvodnju i tako apostrofirati osnovne tendencije i probleme.

Razvoj prometa (209—225) dokumentiran je podacima o izgradnji pojedinih željezničkih pruga i cesta. Trebalo je međutim jače naglasiti osnovne tendencije, osobito one koje se javljaju pred drugi svjetski rat, kada se gradi pruga Koprivnica — Varaždin kako bi se uspostavio najkraći spoj za izvoz poljoprivrednih proizvoda iz Slavonije i Vojvodine do Hitlerove Njemačke, kao i početak gradnje autoputova Beograd — Subotica i ceste uz jadransku obralu. Mislim da je trebalo pored dunavskog jače naglasiti i savski plovni put, budući da je Savom dopremana nafta do velikih rafinerija u Bosanskom Brodu i Capragu kod Siska. Ne bi bilo suvišno da su se problemi prometa vezali i uz izgradnju vagona, brodova i aviona i da se je kod toga naglasila velika uloga stranog i državnog kapitala.

Poglavlje o trgovini (226—250) obuhvaća i usluge. Posebno se obrađuje unutrašnja, a posebno vanjska trgovina. Kroz brojčano iskazivanje trgovina na području pojedinih trgovačko-obrtničkih komora moguće je uočiti tendencije i promjene u ovoj privrednoj grani, ali mislim da je trebalo nešto opširnije prikazati situaciju u vrijeme velike svjetske krize kada mnogi trgovci propadaju ne imajući mogućnost naplate svojih potraživanja od seljaštva kao svojeg glavnog korisnika. Kod vanjske trgovine tabelarno su prikazani pomaci u izvozu i uvozu, a potrebna pažnja je posvećena trgovačkim ugovorima, djelovanju PRIZAD-a i osobito klirinškim sporazumima. Šteta je što autor ne poznaje radove Holma Sundhausena budući da bi mu tada vanjskotrgovinska orijentacija prema Hitlerovom Trećem Reichu bila znatno dokumentiranija. U okviru ovog poglavlja autor je prikazao i razvoj turizma, ali zbog pomanjkanja literature na tu temu prikaz mu je necjelovit.

Monetarna i financijska politika (252—272) opisana su s mnogo pažnje dosta uspješno. Mislim da Szulc ima puno prava kada najvažnije financijske probleme vezuje uz državni budžet i pokušaje uravnoteženja istog kroz poreze i štednju, te uz monetu, čija stabilizacija pada u najnesretnije vrijeme kroz francuski zajam. Puno opravdanje ima tabela s usporedbom izdataka pojedinih ministarstava u određenim godinama. Praktički se potvrđuje da je investicijska ali i socijalna angažiranost države bila premala, i da se je budžet trošio neracionalno. Na pr. rente i penzije porasle su od 1926 — kada se je prekinulo s financiranjem na bazi budžetskih dvanaestina — do 1939/1940. od 498,000.000 dinara na 1.050,000.000 dinara, tj. od 4 na 8 % cijelog državnog budžeta, a ministarstvo socijalne politike smanjuje sredstva od 460,700.000 dinara na svega 60,700.000 dinara, odnosno sa 3,7 na svega 0,5 % državnog budžeta. Očito je da je financijska politika države bila takova da je štednja provođena na krivim mjestima, pa je to našlo svoj odraz u rastućim socijalnim napetostima.

U izradu 66 tabela ove radnje dr Szulc je uložio golemi trud, jer je većinu morao sam sastavljati koristeći se ne samo literaturom već često i iz-

vornom dokumentacijom. To se može reći i za čitavo djelo. Autor je pokušao da što je moguće više shvati naš prostor i međuratno vrijeme. Što su mu se pri tome potkrale manje pogreške i propusti ne možemo mu zamjeriti s obzirom da podatke i literaturu koju je prikupio prilikom svog studentskog istraživanja u našoj zemlji nije mogao kasnije verificirati prilikom pisanja rada u poznanju. (Tako na pr. na str. 60 godine izlaska pojedinih časopisa nisu točne, kupalište Koviljača ne nalazi se u Bosni (str. 248 i sl.). Možda nisu dovoljno naglašene i neke posebnosti jugoslavenske privrede i njenog razvoja, ali činjenica je da je danas ovo djelo, kao zadnja jugoslavenska sinteza privrednog razvitka Jugoslavije u međuratnom razdoblju nezaobilazna u ekonomskoj historiografiji Jugoslavije i svih njenih dijelova.

Mira Kolar-Dimitrijević

IBRAHIM TEPIĆ. BOSNA I HERCEGOVINA U RUSKIM IZVORIMA 1858—1878.

Sarajevo, 1988., s. 586

Knjiga I. Tepića predstavlja doktorsku dizertaciju obranjenu na istu temu u Sarajevu. Ona je nastala u rezultatu rada u arhivima u Moskvi (u Arhivi vanjske politike Rusije, Centralnom državnom arhivu drevnih akata, Centralnom državnom historijskom arhivu Moskve) i Lenjingradu (Centralnom državnom historijskom arhivu Lenjingrada) te rukopisnim odjelima: Javne biblioteke Saltikova-Ščedrina u Lenjingradu, i rukopisnom odjelu biblioteke V. I. Lenjina u Moskvi. O spomenutoj arhivskoj izvornoj bazi svog rada autor govori dosta škrto u samom uvodu knjige, ali zato susrećemo detaljnije podatke o tome u samom tekstu knjige. Treba posebno naglasiti da je autor imao rijetku sreću biti među nekoliko naših historičara kojima su se otvorila vrata sovjetskih arhiva. U spomenutim arhivima I. Tepić je naišao na dragocjeno rukopisno blago — diplomatske i druge izvještaje koji su se odnosili na Bosnu i Hercegovinu 50—70-tih godina XIX stoljeća.

Uz bogatu neobjavljenu arhivsku građu autor se je koristio i ruskom i drugom periodikom tih vremena, listovima kao što su »Moskovskije vjedomosty«, »Sankt-Petreburskije vjedolmosty«, »Golos«, »Pčela« i drugim, koji su se posebno bavili pitanjima žiteljstva Bosne i Hercegovine, kao i stanjem u tim oblastima.

Tema Tepićeve monografije odnosi se vremenu 50—70 godina XIX stoljeća koje je u historiografiji obilježeno kao vrijeme istočne krize i bosansko-hercegovačkih buna. To je bilo vrijeme kad je Rusija bila posebno zainteresirana za Bosnu i Hercegovinu, kao sastavnom djelu slavenskih zemalja.

U historiografiji, kako jugoslavenskoj tako i sovjetskoj je taj dio povijesti Bosne i Hercegovine dobro poznat. Stoga autoru i nije bilo potrebno da se opširnije zaustavlja na kronologiji događaja. Zaustavljao se na tome tek toliko koliko je bilo potrebno za tok historijskog istraživanja.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 23

ZAGREB

1990.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.